

NEMZETI ÖNSZEMLÉLET ÉS POLITIKAI PUBLICISZTIKA FORMÁLÓDÁSA
EGY 1674-ES PRÉDIKÁCIÓSKÖTETBEN

I.

1674-ben jelenik meg Kolozsvárott Veresegyházi Szentyel Mihály nyomdájában egy testes, parentáló prédikációkat tartalmazó kötet: „Szomoru Halotti Pompa, melly Néhai Tekintetes, Méltóságos és Nagyságos Bocskai Istvannak, az Felséges Romai Császár és Magyar ország Királyának (édes Magyar hazája s' Nemzete lelki és testi szabadságáért való szenvedése s' keserves számkivetése előtt) Tanátságának, Tekintetes Nemes Zemplény Vármegyének Fő Ispánnának . . . Karácson havának 24. napján 1672. Kolosvárt bődögul ki-mult, s' meg-hidegedett Teste felett, ugyan Kolosvárt az Ház előtt és a' Reformátusok Templomában siralmasan celebráltatott. 1673. Pünkösd havának 29. napján. Colosvartt.”¹ A kötet hat prózai prédikációt tartalmaz és egy verses függelék. Sorrendben a szerzői: Görgői Pál, Técsi János, Porcsalmi András, Pósházi János latin, majd magyar nyelvű írása, Diószegi Sámuel, végül pedig Tolnai F. István. A XVII. század II. felében számos prédikációskötet látott napvilágot, kötetünk azonban sajátos jelentőségű helyet foglal el közöttük. Figyelmet érdemel a búcsúztatott személy, a búcsúztató prédikátorok és természetesen maguk a funeráló prédikációk, amelyek egységes szempont szerint rendeződnek kötetbe, szintén fontos a megjelenés időpontja.

II.

Bocskai István a Kismarjai Bocskai család utolsó férfinak, apai ágon a fejedelem közvetlen rokona; vele a neves familia kihalt: ultimus suae gentis. 1647-től Zemplén megye főispánja, Sárospatakon a kollégium főkurátora. Csatlakozik a Wesselényi Ferencék vezetete rendi szervezkedéshez, különösen 1666 után kap fontosabb szerepet, mint a felvidéki protestáns ellenzéki nemesség egyik hangadója. Wesselényi Ferenc politikai végrendelete szerint a tizenhárom felvidéki vármegye sorsát Bocskaira bízta, Horvátországot Zrínyi Péterre, a Duna két partját Nádasdyra. Bécs ellensúlyozására Bocskai is a török szövetségre hajlott, Apafival fönntartott kapcsolatában is ez a szándék vezérli. Az erdélyi fejedelem 1668 végén kétszer is a Felvidékre küldi követét Bocskaihoz. 1669 tavaszán Sárospatakon találkoznak a Tisza-melléki református nemesség képviselői Bocskai István vezetésével I. Rákóczi Ferencsel, ahol Rákóczi föladja a korábbi erőszakos katolizálás minden jogcsorbító határozatát; ezzel megteremtődik az udvarellenes politikai egység

¹RMK I. 1164. Az OSZK példányát használtam.

alapja. Szervezte és sorozatosan részt vett a felvidéki nemesség ellenzéki gyűlésein Eperjesen, Breznóbányán. Az 1669 végén, 1670 elején szervezkedő nemesi mozgalom irányítójává lett Bocskai, az összeesküvők fegyverkezését irányította, pénzt gyűjtött, hadra készülődött. 1670-ben az udvar kifejezett tiltása ellenére újabb konventet tartottak Kassán, ahol már katonákat toboroztak, a leendő haderő fővezéri tisztét Bocskaira bízták. A nyílt fegyveres mozgalom Stahrenberg fogságba ejtése után I. Rákóczi Ferencet és Bocskait választotta főparancsnoknak. Rákóczi kiválása után továbbra is vállalta a fegyveres harcot immár a fegyveresen fellépő császáriakkal szemben; hadba parancsolta a felvidéki megyék nemességét és jobbágyságát is. Agitatív és harcias németellenes kijelentéseket, szónoklatokat tart; azonban a szervezetlenség és a türelő megrémíti, maga sem igazán hadszervező egyéniség, ezért 1670. június 10-re virradó éjjel erdélyi földre, Husztra menekül. Apafi menedéket ad neki; 1672 őszén, a batizvasvári vereség után még kimozdul egy jelentősebb csapatot vezetve, Kisvárdra alá száll. Egészsége azonban rohamosan hanyatlik, karácsonykor hal meg Kolozsvárott. Birtokait, javait a császáriak elkönfiskálják, részben fölprédálják.²

Bocskai Istvánt vállalt politikai szerepe önmagában is kiemelkedő személyiséggé emeli, már ez is fokozza az őt búcsúztató prédikációk jelentőségét. Benne azonban a kortársak nemcsak a bontakozó rendi ellenállás és fegyveres harc egyik kiemelkedő vezetőjét látják, hanem a Bocskai-ház politikai törekvéseinek, hagyományainak képviselőjét, örökösét is. Benne olyan hagyományok letéteményesét és mértékadó példáját látják megtestesülni, amelyek az 1670-es évek elejének súlyos krízisében cselekvők számára követendő eseménynek minősülhetnek. Bocskai éppen akkor fejezi be életét, amikor a Wesselényi-mozgalom után a korai kuruc mozgalom válságba jut, a lipóti abszolútizmus ideológiai, politikai és katonai pressziója kíméletlen leszámolást tervez. 1670-től 1674 nyaráig már több mint 250 magyarországi felségárulási per bizonyítja a kibontakozó folyamatot; az első mindjárt exponált református egyházi személyiség, Czeglédy István kassai pap ellen irányult.³ 1673-ra kerekedett felül a nyílt, nyers ellenreformációs irányzat, amely a protestantizmus likvidálását tervezte politikai-katonai terror eszközeivel. A Kollonich-Szelepcsényi vezette vezérkar 1674 tavaszára már százával citálta és állította bíróság elé a felvidéki protestáns értelmiséget. Az 1671–1681 közötti időszakot a protestáns történetírás joggal tartja számon „*persecutio decennalis*” elnevezéssel.⁴ Különösen fájdalmasan érintette a protestánsokat 1671 októberében a sárospataki kollégium elfoglalása, majd ugyancsak „fegyveres kézzel” (armata manu eripiuntur) ragadták el a kassai

²PAULER Gyula, *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. 1664–1671.* Bp. 1876. I–II. 169–170, 236–237, 239, 242, 298–300, 304–305, 307–310, 4, 6–12, 15, 18, 43, 78–80, 82–83. PAULER Gyula, *A bújdósók támadása 1672-ben,* Századok, 1869. 86–88. TRÓCSÁNYI Zsolt, *Teleki Mihály* (Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig), Bp. 1972. 65, 70, 74, 76–78.

³PÉTER Katalin, *A magyarországi protestáns prédikátorok és tanítók ellen indított per 1674-ben,* in *A Ráday Gyűjtemény évkönyve,* III. 1983. Bp. 31–39. BENCZÉDI László, *A prédikátorperek történeti háttere,* Theológiai Szemle, 1975. 7–8. 199–206; 9–10. 264–267. FABINY Tibor, *Religio és rebellio,* Theológiai Szemle, 1975. 148–153.

⁴OKOLICSÁNYI Pál, *Historia Diplomatica de statu religionis evangelicae in Hungaria,* Frankfurt, 1710. RMK III. 4721. 51.: „...eruperit dira illa *persecutio decennalis* ab Anno 1671. usque ad Annum 1681.” 68.: „Anno Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Primo, Secundo, Tertio et sequenti-

evangélikus nagytemplomot.⁵ Professzorok és diákok földönfutóvá váltak, Buzinkai Mihály és Pósházi János vezetésével bolyongtak exiliumuk elején, mígnem Apafi segítségével menedéket találtak Gyulafehérváron. A politikai és katonai erőszakot ideológiai offenzíva megindulása jelezte. 1671-ben jelenik meg Kassán Bársony György hírhedt műve: „*Veritas Toti Mundo declarata; Argumento Triplici ostendens, Sacram Caesaream Regiamque Maiestatem non obligari, tolerare in Hungaria Sectas, Lutheranam et Calvinianam*”.⁶ Már Debreceni Ember Pál úgy látta, hogy Bársony könyve jeladésként szolgált a hazai protestánsok üldözésére: „Universali Evangelicorum in Hungaria persecutioni praeludens Classicum cecinit *Georgius Barsony*, Episcopus Varadiensis, Praepositus Scepusiensis... scribens librum virulentem...”⁷ Bársony egyháztörténeti, kánonjogi és történeti-jogtörténeti érveléssel törvényen kívül álló szektának minősítette a protestánsokat, s ezen álláspont elfogadását várta az országgyűléstől és az uralkodótól. Bársony műve az offenzívába lendülő ellenreformáció alapiratóvá válik, majd száz évre meghatározza a protestantizmussal szembeni katolikus klérus elvi állásfoglalásait.⁸ A protestáns tábor természetesen vállalja a kikényszerített polémiát. A nagyon is konkrét politikai üldözöttség is indokolja, hogy aggódva fogadják Bársony – s vele az ellenreformáció és az udvar – bejelentését, és elutasítsák annak érveit. A Felvidékről Erdélybe menekült bújdosók 1672. augusztus 20-án további terveikről megállapodást írnak alá (Confoederatio rebellium Hungarorum inter se facta in Transilvania), amelyben egy szövegrész csak Bársonyra vonatkozó utalásként értelmezhető. Török segítséggel felvidéki fejedelemség létrehozását tervezik, amely képes lesz a régi szabadság visszaállítására, a németeket kiűzi, és megszabadítja a népet így nyomorgatóitól: „... omnes etiam arma manu restituantur in integram et pristinam libertatem, quoscunque germani spoliarunt, Germanum militiam ex regno expellant, ne misera plebs eos ulterius defatigetur”.⁹ A harcok közben az egész világnak szóló kiáltványt bocsátanak ki, amely leleplezi, hogy valóságos eskü- és törvényszegő az udvar (mint ahogy azt tették máskor a törökökkel: nyilván a szegedi békére és a várnai csatára utalva!); ez Bársony érveire adott cáfolat: „Interim horrendum manifestum emittetur in universalem mundum ab istis rebellibus, quomodo Germani fidem

bus, Evangelicorum Templa fere omnia is superiori et inferiori Hungaria, per vim occupantur... Quam dira et gravis fuerit illa persecutio Evangelicorum Reformatorum in Hungaria, quae per integrum decennium illud ab Anno 1671. ad annum usque 1681. aestuavit, dici vix potest, imo quae vere dici de ea possunt, fidem superare videntur. Horret animus Christianus tantam truculentiam inter Christianos invicem exercitam recensere... Nam sub novissimae persecutionis initia Anno 1671. prodiiit Viennae Classico Sacri Belli Scioppiano haud dissimilis libellus... *Veritas toti Mundo declarate...*”

⁵ DEBRECENI Ember Pál (LAMPE), *Historia Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania*, Trajecti ad Rhenum, 1728. 445–446.

⁶ RMK II. 1269.

⁷ DEBRECENI, 443–445.

⁸ Bársony művét, hatását legalaposabban bemutatja, elemzi ESZE Tamás, *Bársony György „Veritas”-a*, ItK, 1971. 667–693.

⁹ SZILÁGYI Sándor, *Jelentés az 1672-iki mozgalmakról*, Történelmi Tár, 1890. 46–48. Erről még és az 1670-es évek legelejének konfesszionális, politikai mozgalmairól: FABINY, i. m.

non servarint, denique erit, si non est terribilis factorum suorum exculpatione; imo volunt ante magnos exercitus diploma caesarum cum manifestis et ei contrarium supra hastam ponere, et sicut semel Turca fecit, Deum ad vindictam contra foedifragos invocare.”¹⁰ A Bársony Györgyöt cáfoló vitairatok közül első a Komáromi Csipkés György tollából származó, 1672-ben megjelent munka: „Molimen Sisyphium”. Szerzője latinul és magyarul is kibocsátotta Kolozsvárott.¹¹ A második irat szerzője Szatmárnémeti Mihály, megjelenésének ideje és helye tisztázatlan, valószínűleg az 1670-es évek elején került rá sor: „Falsitas Veritatis Toti Mundo Declaratae”.¹² A legjelentősebb cáfolatot Kolozsvárott adta ki 1672-ben Pósházi János: „Falsitas Toti Mundo Detecta”.¹³ Művét a külföldi protestáns körök és fejedelmek megnyerésére, politikai rokonszenvük megszerzésére, s nem utolsósorban tájékoztatására írta. Valóban, hamarosan tudomást is szerez a magyar viszonyokról a nyugat-európai protestantizmus, élénken reagál is az eseményekre. Elsőrangú információkkal rendelkezett a történekről és a vitáról J. H. Heidegger, kinek *Historia Papatus* című műve nagy terjedelemben és behatóan ismertette Bársony érveit s az azt cáfoló gondolatmenetet. Ez utóbbihoz a jelek szerint fölhasználta a Bársonyt cáfoló magyar szerzők műveit is.¹⁴ A magyar nyelvű prédikációirodalomban Szőnyi Nagy István *Martyrok Coronaja...* című, 1675-ben „Kolozsvaratt” megjelenő prédikációskötete polemizál Bársony munkájával. Szőnyi műve bevallottan bátorító könyvecske és útmutató arról, hogy a bűjdosóknak „Miképpen kellessék a’ Kristus vallásában meg-maradni, az üldözésben magokat viselni, a’ számkivetést, tömlöczöt szenvedni s a’ Martyromságban győzedelmeskedni.”¹⁵ A VIII. rész témája a „... hamis Prophétáknak és az őket követőknek esküvéssel tett fogadás tételek, és annak hitetlen meg-szegése”. A XVII. században

¹⁰ SZILÁGYI, 47. Itt a várnai csata nevezetes eseményét mondja el a szöveg, az esküszegő magyarokon vett bosszút; illetve állítja párhuzamba a császári esküszegéssel. A németektől való megszabadulást mellett vallásszabadságot is kívánnak mindenkinek: „... a iugo Germanorum liberabitur in perpetuum Hungaria. Nolentes idem sentire sine personarum discretionem ferro cogent et absentes bonis omnibus privabunt. Catholici, sicut lutherani in libero exercitio religionis relinquuntur...” SZILÁGYI, 48.

¹¹ RMK II. 1294. ESZE, i. m.: 687–688.

¹² RMK II. 2052. ESZE, 688–689.

¹³ RMK II. 1295. uo. Már Debreceni Ember Pál is ismer két művet ezek közül. I. m.: „Sed et Nostrae egregie ad virulentum istud scriptum reposuerunt. Nonnemo scripsit librum, cui titulus: *Falsitas toti mundo detecta etc.* Vidi olim et prensavi libellum, sed nunc habere nequeo. Alter, sub nomine *Georgii Nicolai Thysanodis* scripsit *Molimen Sisyphium*, h. e. frustraneitatem conatus istius, quo G. B. E. V. P. S. S. C. R. M. C. C. seu, ut aenigma facile rerum, hominumque gnari extricarunt, *Georgius Barsony*... Episcopalis confutationem sibi vendicavit insignis ille Theologiae Doctor (*Georgius Tsipkes, Komarinus, Nicol. Filius*) ea, quae Politiam spectant, Politicis reservans: impressus libellus in 4to. ut vocant *Theopoli Hypozygiadae* (Claudiopoli) Anno 1672.” 443–444.

¹⁴ J. H. HEIDEGGER, *Historia Papatus*, Amstelædami, Henricus Wetstenius, 1698. Bőségesen és részletezőn mutatja be a persecutio decennialist: 476–522, beszél a Bársony körüli polémiairól. Elismeréssel és együttérzően szól *Bocskai Istvánról* is: „Taceo innumeros hinc inde, Cassoviae inprimis et Posonii, ex omni hominum statu, aetate, sexu, indicta causa, diversisque satis, ad novissima supplicia raptos, exiliove multatos, quos inter *Comes etiam Stephanus Bocskai*, inclitorum Hungariae vindicum nobilissima propago, et gente et mente inclitus, Claudiopoli in exilio mortem oppetit.” 487.

¹⁵ RMK I. 1180.

másutt is fölbukkanó protestáns érvelés szerint az egyik legsúlyosabb következményekkel járó esküszegést beszéli el: Ulászló király hogyan hallgatott Cesarini bíborosra, fölbontotta a megkötött békét, de ezért a várnai csatavesztéssel és halálával kellett lakolnia.¹⁶ Idézi a másutt is megjelenő, később Janus Pannoniusnak tulajdonított epigrammát, s magyartja is:

„Romulidae Cannas ego Varnam strage notavi:
Discite mortales non temerare fidem
Me nisi Pontifices jussissent rumpere foedus,
Non ferret Scythicum Pannonis ora ugun

Magyarul:

Régen romaiak festék vérrel Cannát,
En-is jaj! meg-töltém véres testel Varnát,
Ember tanuly s' vegyed tülem e' tudományt;
Soha hitet ne szegi! mert veszed jutalmát.
Vajha Papok engem a' frigy fel-bontásra,
Nem hajtanak vala! soha illy romlásra
Magyar nem jutt vala, sem én illy halálra,
Sem szép Pannonia Török igájára.”¹⁷

¹⁶ Uo. 50.: „Régi dicsőséges s vitéz Magyar Hunyadi János, akkori Magyar országi Gubernátor, hogy II. Amurates Török Császár egy néhány harczon igen meg-verte volna, mind két részről meg-egyezett akarattól egy mással meg-békélnek, tíz esztendőig való frigyvet vetnek, (a' Magyar a' Bibliára, a' Török az Alcoránra tévén kezét) erőssen meg-esküsznek. De alig költözheték által Európából Asiaban Amurates Császár, fel-bontatá Eugenius Pápa Lajos Királlyal a' Magyarok hitit: Mert Julianus Cardinálnak azt írta a' Pápa, hogy az a' szövetség semmivé légyen. Minek okáért rá hajtá Julianus Cardinal az Iffiu Lajos Királyt, hogy a' Török ellen (hitivel nem gondolván) támadgyon-fel. Mikor azért a' Magyar Hada, Bolgár országban, Varna városához jutottak volna, és ugyan ott a' Törökkel harcot állottak volna; *Látván a' Török a' Magyar seregek előtt a' nagy feszületet, (Christus képit) kopja hegyére függeszté a' Magyarok hit levelét s ezt kiáltá: Oh Christe, ha te igaz Isten vagy, bosszuld meg a' te keresztényénidne az ő hit szegéseket!* Nem is hagyá a' nagy ítéletű Isten e' nagy hit szegést bosszú állás nélkül... Mert mind Lajos Király, mind Julianus Cardinal, sok fő egyházi s' világi Rendekkel oda maradtak...” Fenyegető lehetőségként ennek a megismétlődését emlegetik az 1672-es szerződést kötő bujdosók, ugyanígy tűzik majd kopjára a hadsereg előtt a megszegett császári hitlevelet, és kéri Istent, mondjon átkot a szerződészegőkre. (Vö.: 10. jegyzet: „ante magnos exercitus diploma caesarum cum manifestis et ei contrarium supra hastam ponere, et sicut semel Turca fecit, Deum ad vincidtam contra foedifragos invocare”.) Czeglédi István már korábban is emlegeti a szégyenteljes esküszegést 1659-ben: „László Király: Mikor írák az szentek Catalogusára ez szerencsétlen viadalú Kiráit, nem tudhatni idejét; világossagra jött hetellen hit szegése Amureth pogány Császár idejében; ki is látván Julianus Cardinálnak környülötte lévő tsalárd mesterségét, kópiája hegyibe függesztvén László levelét, így szolla: *Oh Jesus Isten fia! ha a' Magyaroknak igaz Istene vagy, büntesd meg őket a' hit szegésért!* A' porba is takartaték Lászlónak deli koronája s édes hazánk fiainak-is ki tépetteték szárnya. Honnan e' siralmas ének illeté őket: *Jaj nekem László Királynak, oda színe Magyarságnak! híre ez Varna tájának; ne örüly hát hit rontásnak.*” (RMK I. 942. A' Meg-Tert Bűnösnek a' lelki-hartzban valo... Kassa, 1659.: 523.) Később így summázza: „A' magyar Országi Lajos Király-is; hogy egy Iffiu Püspöknek engede; mert el vesze e' miat s-meg hervada Magyar-Ország virága.” Czeglédi összekeveri Lajost Ulászlóval. (RMK I. 1082, Redivivus Japhetke. Kassa, 1669. 7.)

¹⁷ Uo.: 51.

Természetesen a történelmi párhuzamot akarja fölmutatni Szőnyi Nagy, a jezsuiták gonosz ármányának tudja be Lipót esküszegését, azonban fenyegető figyelmeztetés is ez egyben az újabb esküszegőnek: „Erős hittel vala hiszem a' mostani Felséges Leopold, Romai Császár és Magyar Király is, . . . arra köteles hogy a' Magyarokat, ditsőséges Magyar koronája alatt, *lelki s' testi szabadságokban*, igaz vallásokban, tudniillik, és Nemesi igazságokban szentül meg-hadgya, maga sem háborgattya, a' másoknak-is háborgatni nem hadgya . . . de a' Jesuitáknak nyughatatlan lelkek, rá szabadíták ő Felségét, hogy a' Magyarokhoz való nagy hitit bontsa fel: és arra indíták, hogy a' szegény Magyarokat, mind *lelki s mind testi szabadságokban* hiti ellen meg-háborítsa; Sőt ujjabb hit adásokkal, Királyi kezével, pecséttyével, s erős esküvésével meg-szentelt gratiás levelekkel sokakat tömlöczre, hóltig való fogságra, sokakat véres halálra, özvegységre, árvaságra s' hóltig való siralomra ejtsen, a' szeléd Királyt arra vivék.”¹⁸ Amilyen galád, félrevezető, meg-rontó szerepe volt Ulászló mellett Cesarininek, éppolyan most Bársony György Lipót mellett: „Végre is vilárosságra jöve, hogy ő Felségét-is mint régen Lajos királyt (Szőnyi végig – tévedésből – Ulászló helyett Lajost emleget, I. M.) az Papok hajtották az hit szegésre. Mert Bársony György Váradi titularis Püspök ugyan könyvet ír, mellyet mond: *Veritas toti mundo declarata*. Világ eleiben terjesztett igazságnak; de nem egyéb világot látott hitetlen hamisságnál. Ebben arra ingerli a' Királyt ő Felségét; sőt Püspöki méltóságával fel is szabadította, hogy a' Magyar Evangélicusoknak ne tartozzék hitet állani, ha szintén meg-eskütt is az három bé-vett vallásoknak, meg-hagyására s' óltalmára. De nem hiszem, hogy a' jó Bársony György Uram, többet nyerjen az hit szegetésben, mint hajdan Julianus Cardinál ne mondgyam Apostata: Mert az hit szegésnek mindenkor keserű gyümölcse van.”¹⁹

Könyvének függelékében Szőnyi közreadja saját elüldözésének történetét 1671-ben a tornai eklézsiából: „Szomorú üldöztetése s' számkivetese Szőnyi N. Istvannak a' Tornai Ecclesiából.” A novellaszerűen előadott, ám hiteles beszámoló jellemzően mutatja be az ellenreformáció „Hirco Pater” segédletével végzett templomfoglalásainak egyikét. A szorongatottak úgy érzik, hogy „lelki testi martaloczkokat huztunk nyavalyas életunkre”; de ezekben az években fogalmazódik meg a protestáns táborban a „testi-lelki szabadság” visszanyerésének ideológiája.²⁰

Prédikációskötetünk a parentált személlyel, a megjelenés időpontjával a fentebb jelzett eszmetörténeti-politikai háttérhez kapcsolódik, de ugyaninnen értelmezhető a szerzők szerepe is. Görgei P. Pál pataki iskolaévek után külföldi akadémiákra peregrinált (Groningen, Utrecht, Franeker), kiváló orvosi tudást szerzett. 1668-ban Nagykaposról üldözötte el az ellenreformáció; 1671-ben Báthory Zsófia embereinek hajszája elől kénytelen hetekig erdőkbén bújdosni, majd Erdélyben keres menedéket: „Ha kezekbe akadna, száz lelke lenne is, meg kellenék nekie hálnia; megnyúznák s dobot csinálnának a bőriből.”²¹ Técsi S. Jánost 1671-ben üzötte el az ellenreformáció gálszécsi gyülekezetéből,

¹⁸ Uo.: 51–52.

¹⁹ Uo.: 52.

²⁰ ESZE, i. m., 669, 676.

²¹ Uo.: 679 és ESZE Tamás, *Kuruc vitézek folyamodványai, 1703–1710*, Bp. 1955. 258.

ahonnan Erdélybe bújdosott.²² Ebben a kötetben Görgei Pál prédikációját ő rendezte sajtó alá. Pósházi János a sárospataki kollégium ismert professzora, aki Patakról kénytelen menekülni a fegyveres erőszak föllépése után. Diószegi Sámuel pataki iskolaévei után Miskolcon rektoroskodott, majd visszatért Sárospatakra. Elűldözött kollégiumával együtt indul vándorlásra, s jut ő is Gyulafehérvárra.²³ A hat szerző közül négy a Bársony György által – az ellenreformáció támogatásával szított – kezdeményezett valláspolitika áldozata, mindannyian exiliomos sorsra jutottak. Érthető, hogy nagyjából azonos sorsuk, hasonló kultúrájuk egyazon kötet szerzőivé tették őket. A kötet így vált egymással rokon eszmei és politikai állásfoglalások együttesévé, s így része lett annak a tágasabb körben dülő ideológiai küzdelemnek, amelyben a kötet szerzői közül Pósházi vett részt Bársony ellenfeleként.

III.

Görgei Pál, Técsi János és Porcsalmi András prédikációi a halotti búcsúztató hagyományos műfaji szabályait betartva készültek. Mindegyik textust választ, s ennek kibontásából épül föl az oráció. Mindhárom búcsúztatóban fontos szerepet kap azonban a politikai okból száműzetésbe kényszerült ember áldozatának, önfeláldozásának elismerése. Olyan bibliai locusokra épül föl a mondanivaló, amelyek az exiliomos sorsú kortársak számára még közvetlenebb jelentésűek voltak. Különösen Görgei beszéde lépi át a hagyományos prédikáció műfaji határait, direkt politikai utalásaival a politikai publicisztika jellemzőihez közelít. (Testi-lelki szabadság elvesztése, visszaszerzéséért Bocskai mily áldozatokat hozott.)

A kötet második felének írásai már formailag sem tartják be a parentáló prédikáció műfaji hagyományait. Pósházi latin nyelvű munkája történetfilozófiai értekezés, magyar nyelvű írása pedig genealógiai értekezésnek induló, szépprózai elemeket is hordozó politikai publicisztika. Diószegi Sámuel műve határozott szépprózai igényeket támasztó rímes prózában írott publicisztikai mű; Tolnai F. István verses búcsúztatója is számos publicisztikai jellemzőt mutat. Egyikük sem választ már bibliai textust, ez is mutatja, mondanivalójuk kifejtéséhez nem a Szentírásban keresnek kiinduló gondolatot.

Pósházi latin nyelvű orációjának címe: *Oratio de Fatalium rerum Humanarum vicissitudine*. Gondolatmenetét a világ minden jelenségére kiterjedő egyetemes múlandóság jellemzésével kezdi; a világ alaptörvénye a változás, az állandónak látszó létezés minden szintjén az örökös változás fedezhető föl. „... a kezdetektől fogva az a világ törvénye, hogy – mintegy állandó örvénnyel – minden, ami keletkezett, tűnjön el, ami felnőtt, öregedjék meg, és ami megöregedett, pusztuljon el.”²⁴ Ez az egyetemes törvény éppúgy hat a természetre, mint az emberi társadalomra, vagy az egyénre is: „Néha az égi fény elrejtve sugarait, sötétségbe borítja a világot. A Földet övező levegő évente lehül és

²² ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, Bp. 1977.

²³ Uo.

²⁴ RMK I. 1164. H2/a. A következőkben Pósházi oratióját mindenütt *Lázár István* fordításában adom.

felmelegszik. A talaj, amelyen állunk, gyakran titokzatos mozgással megremeg. A fák a folytonos gyümölcsstermésben kifáradva elgyengülnek és elsorvadnak. A mag megváltoztatja jellegét és természetes erejét a csírázás folyamán elveszti. A folyók más irányba fordulnak és elhagyják régi medrüket.”²⁵ Éppígy temeti be az idő az emberi kultúra leg-hatalmasabb alkotásait: obeliszkek és kolosszusok, a világ hét csodája elporladt. Az emberi dolgok sorsszerű változása mutatja talán legjobban az időnek való alávetettségünket. A sors megbízhatatlansága következtében váltak számkivetetté az ősszülők. Pósházi az ősi idők felelevenítésénél keresztény és ókori mitológiai elemeket egyesít. Az első világháború emberei egy katasztrófa során elpusztultak, szerte a vizeken és a földön csak *Deucalion* maradt életben, akinek gyermekei szétszóródva a földkerekségen isteneket kerestek maguknak. A folytonos háborúk miatt ma már alig van olyan terület, ahol az egykori őslakosok élnek. Példának okáért „... itt áll a szemünk előtt Pannonia”. Birtoklásért vad népek véres háborúkat vívtak. Elsőként Pannon, Noé dédunokája uralkodott itt, akiről a vidék és lakói elnevezésüket kapták. A pannonok sok nagy nép harcias támadását verték vissza, de így szabadon élhettek saját törvényeik szerint, szabadságukat sokáig megtarthatták. Még a mohó, hódító Sullát is visszaverték, s csak Augustusnak sikerült őket meghódíttatnia. Pósházi különösen erősen hangsúlyozza a pannonok szabadságát és saját törvényeik szerinti életüket, mindkettő olyan erény, amely gyakorta szerepel az 1660-as évek polémiáiban. A sors változandóságával leáldozott a Római Birodalom szerencséje, mert „Ázsia legtávolabbi vidékeiről megérkeztek őseink, a hunok... s úgy döntöttek, hogy örökre itt telepednek meg. Hallgathatok itt rólatok, híres vezérek, Béla, Keve, Keila, akik hatalmunk első alapítói voltatok? Távoll áll tőlem! Maradjon fenn nevetek örökre a feljegyzésekben! Vajon te, bátor Attila, a nagy Nimród unokája, a magyar nemzetnek Pannoniában az ősfjedelme, kimaradhatsz imáinkból? Legkevésbé sem! Nemhiába írtak és mondtak téged a földkerekség félelmének, Isten ostorának.”²⁶ Távoli népek és városok félték hun őseink fegyverét, még Róma is úgy reszketett tőle, mint a kapuit fenyegető második Hannibáltól. Megint a sors végzése folytán leáldozott napja, örökségét *Csaba és Aladár* belháborúkba bonyolódva lerombolta. A magyart a sors beteljesedése mellett saját keze törte meg, s a szomszédos népeknek fokozatosan prédájává lett. A nép visszatérni kényszerült Scythia rémíszű földjére, egykori hazájába. Pannonia csaknem elhagyottá vált. „Csak néhányan maradtak itt, akikbe a hősiesség lelket öntött. A székelyekre gondolok, a hunok legősibb és legbátrabb leszármazottaira. Már úgy látszott, hogy a magyarság eltűnik Pannoniából, de íme a világ végső bírja, aki a népeket a Földön szétszítja, őseinket az atyai földről elszólítva, nagy csoportokban ismét itt telepítette le. Áldassék ez a név, és örök üdv néked, erdélyi föld! Te fogadtad be őket elsőként barátsággal. Te nyújtottál nekik felüdülést az út fáradalmi és gyötrelmei után. Te láttad el hőseink *Hét Táborát* – melyről neved kaptad – kenyérrel, vízzel és sóval.”²⁷ A dicsőséges hun rokonság és Attila honalapítói erényeinek hangoztatása ismert a nemesi történelemszemlélet hagyományából, de az 1660-as évektől jelen van a protestáns politikai

²⁵ Uo.

²⁶ 1/b–12/a

²⁷ 12/b

költészetben is.²⁸ Az Erdélybe menekült, ott újra hazára találó Pósházi a nemzeti lét megőrzésének és újrakezdésének lehetőségét ünnepli az erdélyi múltban; ugyanígy lett otlatomra itt ő is, mint századokkal előtte másodszer visszatérő ősei.

Amilyen nagyvá és boldoggá tették országunkat és népét őseink, oly reménytelen boldogtalanságra, oly sivár pusztulásra jutott immár napjainkra. Munkája legszebben szárnyaló részében hatalmas querela állítja elének az elárvult, kifosztott Pannonia képét. Az 1650-es évek második felétől oly gyakran megjelenő *Querela Hungariae toposz* egyik legszebb változata kerül ki Pósházi tolla alól. Gazdag múlt, erős nemzet, hírnév és dicsőség a korábbi évszázadokban... pusztulás, romlás a jelenben, *idegen népek martalékává válik a nemzet.*²⁹ „Trójaiak voltunk, már csaknem földönfutók! Eljött Magyarország végső napja és alig elviselhető sorsa. Jaj, ki ad fejemnek annyi vizet, s szemeimnek olyan könnyforrást, melynek áradásával magamat és titeket elsirathatlak? Íme, úgy tűnik, itt áll szemünk előtt az egykor legszebb Európa legszebb leánya... mindannyiunk szülőanya, a tápláló Pannonia. Itt áll? Igen. De milyen külsővel?... Anyánkat egykor nappal koronázottan, csillagokon lépdelve lehetett látni, ma pedig mindenfelől úgy körülvette a rémisztő sötétség, hogy régi dicsőségének fényét csaknem elveszítette. Nemcsak egy-két, hanem igen sok gazdag vidéket lehet látni magára hagyatottan. Jaj, hová jutottunk! Elpusztult Mátyás király magas és igazán királyi székhelye; a nagy bitoralomból alig maradt meg annyi erődtítmény, amennyi tartománya volt egykor. Lehetett látni hadijelvényeit kelettől nyugatig előretörni győztesen, s hogy félelemmel és erőszakkal a leg-erősebb népeket is engedelmségre kényszerítették. Ma mi látszik? Szárnyai töröttek, tollai részint kihullottak, részint úgy elgyengült, hogy ragyogó méltóságának magasából leesve a földön csúszik, vergődik, mászik. Jaj, a dicsőség legszentebb színtere hogyan válik a többi nemzet látványosságává, a népek szégyenévé! Hogyan válik egy hatalmon lévő és szélesen uralkodó nép a nemzetek gúnyának tárgyává és szolgává! Ó, elődeink és őseink bátor szellemei! Ha most visszatérhetnétek az alvilágból, nem jogos fájdalommal törnének ki belőletek ezek a szavak: »Pannonia szerencsés földjét, melyet a mi fegyvereink foglaltak el, a mi vérünk öntözött, a mi karunk ereje terjesztett ki, *idegen nép galád sarja foglalta el?* A legszabadabb nép nyakát idegenek igája aláza meg és nyomja el? Szemünk világánál is kedvesebb gyermekeinket barbárok csúf szolgasága nyomja?» Bizonyára így beszélne... Mindenekelett Te, *Attila*, aki nemzeted alapítója voltál itt Pannoniában, a kenyér földjén, és Te, *Corvin Mátyás*, nagy magyar király, akinél ragyogóbb sohasem élt, nézhetitek ezt könnytelen szemmel?... Ó, szerencsétlen Pannonia, csupán egyetlen dolog hiányzott még szerencsétlenségeid halmáról; az, hogy sorsod oly sok változása után híres családjaidat, égboltunk alatt egykor leghíresebb csillagokat lásd akár háborúban, akár békében elpusztulni. Hallgatók a régebbiekről, a Corvinokról, Szilágyiakról, Gerébekről, Garayakról, Zápolyákról, Ujlakiakról. Az ő nevük ma már ritkán hangzik el

²⁸ Vö.: SZÖRÉNYI László, *A jezsuiták és a magyar honfoglalási epika fordulata*, in *Irodalom és felvilágosodás*, Bp. 1974. Szerk. SZAUDER József-TARNAI Andor, 567–646.

²⁹ TARNAI Andor, *A toposzkutatás kérdéseiről*, *Literatúra*, 1975. 1. 66–74. IMRE Mihály, *Egy rímtoposz története* (nép- és képi-ép... tég), *ITK* 1984. 399–426.

az emberek szájából. Nem említem a Báthoriakat, Bethleneket, Rákócziakat, Rhédeyeket, Thurzókat, Perényieket és sokakat, másokat. Nemrég még az erdélyi és magyarországi népek egyaránt ékei és támaszai voltak!³⁰ A vak szerencse kiszámíthatatlanságán túl az isteni rendelés és a nemzet belső hibái, bűnei juttattak el bennünket ide. Más birodalmak, népek történetének alakulásánál kettős determináltságot figyelhetünk meg Pósházinál: részint a szerencse a változások oka, részint pedig – végső fokon meghatározó módon – az isteni gondviselés. E szemléletet a késő reneszánsz-kora barokk korszak alkotóinál gyakori. Akiket a szerencse kizár a hatalomból, politikai céljaik eléréséből, azokat az Isten még kárpótolhatja. Így Isten gondviselő akarata a gögös, szerencséjükben bízóknak megleckéztetésére is szolgál, korrigál. Azonban Pósházi sem tisztázza valójában a szerencse/sors/ természetét, történelmi szerepét; így az sem derül ki, mennyire független ez az isteni gondviseléstől, kompetenciájuk meddig terjed, és milyen a kölcsönhatásuk. Azonban az bizonyos, hogy a sors rendelkezik valamilyen részleges autonómiával Pósházinál a gondviselés mellett.³¹ A nemzet sorsának lehanyaglásában azonban nagy szerepet játszott gyengeségeinek, hibáinak fölhalmozódása, bűneinek elhatalmasodása. Ezért lesz igaza a költő szavainak:

„Apáink korának – mely rosszabb, mint a nagyapáké –
bűneit nem csökkenti az idő;
E kor alkotott bennünket hitványabbakká, akik
nemsokára még bűnösebb utódokat nemzünk.”³²

Őseink legfontosabb erénye volt az egyetértés, az igazságosság és az egyenlőségre való törekvés, a bátorság és a *katonai ismeretek*. Az elkorcsosult utókor elveszítette korábbi erényeit: „Elpusztított minket a fúriák anyja, minden emberi társaság rákfenéje, a szét-húzást szító Erynnis... Már rég elhagyta országunkat az Igazság és az ég magasából néz le ránk. Elpusztított bennünket a szabadosság és a *katonai tudomány súlyos megszegése*. (Perdidit licentia et fractum disciplinae militaris jugum.) Elpusztított a fényűzés, a tétlenség és a magánügyek előtérbe helyezése. Mi mindannyian közös veszedelemben for-gunk... Ki virraszt? Ki rohan a pusztulásba? Mindannyian a fényűzéstől, a magánügyekre való figyeléstől részegen, álmainkba temetkezve fekszünk.”³³ A nemzeti erények és bű-nök fölsorolásánál Pósházi jobbra a hagyományos protestáns nyomon jár, beépíti

³⁰ K/a–K2/a

³¹ Vö.: HAVAS László, *Költői időszemlélet a késő reneszánsz és a barokk határán*, ItK 1982. 667–677. A bizonytalan értelmezést jól mutatja: „Ita certe fatalis est rerum humanarum vicissitudo; sed non Stoico-fatalis, quam causus, fortuna, et Astra regunt; regit *Astripotens ipse*. Per illum reges regnant, et principes imperant.” Alapvetően Zrínyit vizsgálja, de ezzel határos FERENCZI Zoltán, *Zrínyi jelszava*, Budapesti Szemle, 1921. 1–48.

³² PÓSAHÁZI, *i. m.*: 13/b. Pósházi nemzetszemléletének ezek az elemei a XVI. századi protestáns hagyományokat folytatják (Bornemiszától Károlyi Gáspárig), de megegyeznek más, XVII. századi kortársak – többek között Zrínyi Miklós – fölfogásával is. Mindegyikben meghatározó jelentőségű a *nemzeti bűnök tudata*.

³³ K/a

gondolatmenetébe a már adagiumként idézgetett mondatokat is. (Concordia res parvas crescere, maximas discordia dilabi.) Újszerű elem azonban a *katonai erények* fogyatékoságának hangoztatása, ez a szempont az 1670-es évek prédikációi között másutt is megjelenik. (Tolnai Mihály: Szent Had, Haza Szamki-vetet Bekessegenek Helyreallatása; Tolnai F. István: Haza bekessége... Szöllősi Mihály: Az úrért s hazájokért...) Aligha tévedünk, ha föltételezzük, hogy *Zrinyi prózájából* szivároghatott ez a nagyon fontos kritikai szempont a prédikációs irodalomba, így Pósházihoz is. A bűnök hagyományos, XVI. századi hierarchiája megváltozik, egyik legfontosabbá lép elő a katonai cselekvés-képtelenség. Ez azért is lényeges, mert a többi bűn többségében teológiai megokoltságú, eredetű, ez pedig szekularizált érvrendszerre támaszkodik.

Bocskai szájába adva a szavakat ily vallomást intéz hazájához: „Ég veled legédesebb Édesanyám, ó Te özvegy Édesanyám, dicső Magyarország! Boldog voltam, amikor megszültél, tápláltál, neveltél, megtiszteltél engem. Ám nagyon szerencsétlen vagyok, mert hamvainak nincs helye öledben, tápláló Édesanyám. Bárcsak legalább az osztályrészemül jutott volna... hogy tégedet, édes szülőföldem, még egyszer megcsókolhassalak! S hogy én, aki meztelenül születtem anyám méhéből, ismét meztelenül térhessek vissza beléd... De mivel ezt a sors megtagadta tőlem, ég veled, legédesebb Édesanyám!”³⁴

Pósházi orációja a múltnak különösképpen *három réteget* tekinti a nemzeti lét szempontjából különlegesen értékteremtőnek: a hun honalapítók Attila vezetésével, Mátyás gazdag és erős állama, harmadikként pedig Bocskai, Bethlen, a Rákócziak Erdélye. E három hagyományt kapcsolja össze Pósházi, a harmadik éppen az 1660-as években jelenik meg egyre többször. A közelmúlt magyar történelmének megnevezett személyiségei éppen azt a sort alkotják, akiknek függetlenségi-rendi küzdelmei mintegy politikailag-elméletileg is legitimálják az 1670-es évek rendi ellenzéki mozgalmait, mindannyian a nemzeti szuverenitás valamely fokára való eljutás érdekében tettek több-kevesebb sikerrel járó erőfeszítéseket.³⁵ A XVII. század végén a köznemesség történeti tudatában egyre inkább a Bocskai István, Bethlen Gábor és az I. Rákóczi György által vezetett küzdelmek, majd a Wesselényi-féle mozgalom históriája képezi a magyar történelem tengelyét.³⁶ Ezt a koncepciót nagyrészt elfogadja és propagálja a protestáns prédikátor és polgáris értelmiség is, bár különböző mértékben megtisztítják rendi jellegétől.

³⁴ K3/a

³⁵ Vö.: R. VÁRKONYI Ágnes, *A nemzet, a haza fogalma a török harcok és a Habsburg-ellenes küzdelmek idején* (1526–1711), in *Magyarország keresztútjain*, Bp. 1978. 323–393. PÉTER Katalin, *Köznemesei publicisztika, köznemesei politika a 17. sz. derekán*. Az országgyűlési pasquillus, *Történelmi Szemle*, 1979/2. 200–226. MAKKAJ László, *Vorwort: Zum Gedenken an die Trauerdekade des ungarischen Protestantismus*, in *Rebellion oder Religion?* Ed. Peter F. Barton und László Makkai, Bp. 1977. 15–23. FABINY Tibor, *Forschungsprobleme des „Trauerzehntes“ der Evangelischen Kirche Ungarns*, i. m.: 37–47. A Pósházinál felsorolt történelmi arisztokrata családok Mátyáshoz tartoztak, vagy a nemzeti királyság érdekében tevékenykedtek a XV–XVII. században. A legjelentősebbek a nemzeti királyság megóvásáért, föltámasztásáért vívott küzdelmek fejedelméi, uralkodói voltak. Ugyanez a logika, érvelés bukkan föl Pósházi másik művében, amelyet *Rhédei Ferenc* temetésére írt 1669-ben: *Sermo panegyricus in obitum Comitiss Francisci Rhedei*. A felsorolt nevek is megegyeznek nagyjából. RMK II. 1221. Mind a három – Pósházinál kiemelt – korszak és történelmi személyiségeik (hun – Mátyás – XVII. századiak) jellemzői: honszerzés, katonai-politikai dicsőség, hírnév, önálló, független, gazdag nemzeti királyság kibontakoztatása; mindezek visszaszerzésére, visszaállítására szolgáló erőfeszítések sorozata, a korábban birtokolt képességek restitúciója, a nemzet regenerációja.

³⁶ R. VÁRKONYI, i. m.

Pósházi és Diószegi Sámuel magyar nyelvű prédikációja *Mitz bán* történetét beszéli el sajátos átértelmezésben. A hét ikerfiat szülő grófné különös története régebbi irodalmunkban sokszor fölbukkant, itteni földézése aktuális publicisztikai és szépprózai jellemzők kifejezésére alkalmas.

Pósházinál így szerepel: „Az előtt négy száz-egynéhány esztendőckel, negyedik Bela Magyar Király idejében, nagy dühösséggel öt száz ezred magával, akkori Tatár Báthus nevű király, egész Magyar Országot el-borítván, és dühösképpen rabolván, égetvén, pusztítván azon király a' Sajó vize mellett, azon pogánysággal, meg-harczolván, Istennek csudállatos ítéletiből megverettetett, Uraknak, Ersekeknek és egész hadainak nagyobb részént való el-veszésével; melly miá Országában meg nem maradhatván, idegen Országokra, elsöben Austriában, az hol-is akkori Herczegtől meg-fogatván, nagy saczczon bocsátatott-el; innét az Adriai Tenger szigetiben bujdosván, három esztendeig, mind addig, míg az Pogány Tatárok, az egész földet el-bírván, megszámlálhatatlan ezer Magyar veszedelmével magok dühötségeknél eleget nem töttek volna. Azonban penig a' számkivetett Király, mind az akkori Romai Csaszárnál, mind több keresztyén Királyoknál, Fejedelmeknél, és Herczegeknél segítség szerzésben fáradozott, kik igaz keresztyénségektől viseltetvén, számossan mind Olasz, mind Francia, mind Német Országból, szép seregekkel, olly számkivetésre, és nyomorúságra jutott keresztyén Királynak, és egész keresztyénségnek *dicséretes Bástyáinak, Magyar Orzágnak*, ocsmány kéz alól való fel-szabadítását, magok hazájában, csendes nyugalmoknál nagyobbra becsülvén, a' Királyt Országában bé-kísérték; az pogányt csak jöveleteknek hírével is el-rettentvén; melly nevezetes Herczeg és Groff személyeknek némely részei, úgy mint: Carlovitsoknak, Beriszloknak, Zluniaknak, Baracsiaknak, Frangepánoknak és többinek is elei, azon háláadó Istenes Király által, behozatván az Országban, itt sok ellenségi ellen s nevezetesben, *Tatár és Austriai nép ellen*, dicséretes viaskodások által győzedelmeskedtek, és mind addig meg nem szüntek, míg azon Királyt székiben nem állatták; melly jó magok viseléséért, és keresztyéni erő viaskodásokért, sok királyi ajándékokkal, várakkal, Tisztekkel, kincsekkel, gazdagon remuneráltak is. Azok között egy híres vitéz, *Groff Mitzbán Simon* nevű Ur-is; idegen országokból azon számkivetésre jutott így király mellett fel-kelvén, Istenéhez, s keresztyénséghez való buzgó szeretetitől viseltetvén; a' királynak sűrű hivatalyára vitézi modon fel-készülvén, szolgálattyára hazájából a' király mellé jött, és az több Urakkal edgyütt nagy vitézi módon viaskodván, a' királynak Magyar Országot, Magyar Orzágnak *régi szabadságát, és pogány dühösködése alól fel-szabadulást* s magának dicsőséges emlékezetet szerzett, az királynak minden ellensége ellen, meg-szűnés nélkül dicséretesen vitézkedvén; a' kinek-is királyi kegyelmességhez illendő, gazdag ajándékú bő jutalmát vette, s egynéhány Várakkal, olly dicséretes vitéz Uri emberhez illő tisztekkel, és jószágokkal, gazdagon meg-ajándékozotván. Melly kegyelmességtől indíttatván azon Groff Ur-is, kegyelmes királyának hazájában visszatérő szándékát el-hagyván; Magyar Országot örökös hazájául választotta, és Feleségét is utánna hozatván, életének minden idejét vérenek utolsó cseppének ki-ontásáig, azon kegyelmes Urának szolgálattyára consecralta. Meg-telepedése után nem sok idővel azon Mitzbán Simon nevű Groff Urnak az előtt már jó idővel magtalan feleségéhez jövéen egy szegény alamisna kéregető Aszszony, kinek egy terhel két fiai

ölében, melyet midőn az Groff Mitzbán felesége meg-látott volna, monda: Soha nem hiszem, hogy ennek az Aszszonynak, urától két gyermeke egyszersmind lehetett volna; melly mondást midőn az Ura Groff Mitzbán hallotta volna, Feleségét keményen megfedd; de az Aszszony magát menteni akarván, felele az urának: soha bátor kegyelmed engemet, tiszta életet élő Aszszonynak ne tartana, ha énnékem egyszersmind két gyermekem lenne. De mi lőn belőle, Istennek csodálatos ítéleti nem szenvedheté, a' szegény alamisna kéregető Aszszonynak illy nagy meg-csúfoltatását. Hanem Zemplén Vármegyében Borostyán Vára nevű Várában, melyet is ugyan azon dicséretes Királynak kegyelmességéből bírt, egyszersmind az Groff Aszszonynak hét fia lőtt. 'Mellyet midőn az Aszszony meg-látott volna, jutván eszében az előtti szegény kéregető Aszszonyhoz való bal ítéletű szavai, edgyikét fiainak meg-hagyván, az hatát meg hitt Aszszonyától el-küldötte, és azokat el-rekkenteni parancsolta. Az Aszszonya parancsolatlyában el járnai akaró öreg Aszszonyt, szintén a' mezőn elől találván a' Gróff, ki akkor vadászattyából tért vala Várában vissza, kérdezi, mit viszen, mellyre a' vén aszszony felelt; hogy ő éltel viszen. Mihelyt az Urat el-hadgya Istennek csodálatos gondviseléséből az gyermekek a' vén aszszonynál meg-rivalottanak, kit meg-hallván az Ur, mindgyárt által látta tökéletlenségét, és lováról le-szállván, maga az gyermekecskéket meg-látván, az öregaszszonytul az dolgot vóltaképpen meg érti. Az Groff titokban akarván az dolgot tartani, az öreg aszszonyt keményen meg-esketi, hogy senkinek ki nem mondgya, hogy az Groff a' gyermekek dolgát megtudta, sőt az Aszszony előtt is tettesse azokat el-rekkentetteknek lenni. Azonban az Groff mindenik gyermeket külön külön bizonyos jószágiban küldötte, az holott őket az Aszszony híre nélkül szépen fel-nevelvén, midőn immár két esztendőszők vóltak volna, egyenlő köntöst csináltatott az Groff azoknak is, mint aki otthon tartatott, s egy némű némű nap, nagy Uri vendégséget csinálván, azon napra titkon az hat gyermeket is oda viteté és a vendégség közt a házban bé-vitvén az hetedik mellé állattya, mondván a Feleségének: Akarnád é Feleségem, ha mind ez a' hét gyermek tiéd volna; az Aszszony felele: bizony akarnám. Mond az Groff Mitzbán: Mit érdemlene az az Aszszony a' kit illyen hat gyermekeket elvesztene; Felele az Aszszony, bizony Uram halált érdemlene; akkor az egész vendégek előtt meg-beszélvén, a' Groff az dolgot, az Aszszony vévén eszében, Istene s Anyai indulattya, s Ura ellen való vétségét, térdre esvén Ura előtt kegyelmet kére fejének; mellyet a' Groff meg is engedett. Nevek penig az gyermekeknek ezek: Boxa, Detricus, Georgius, Simon, Thoma, Demetrius, Dyonisius. Ezek osztán a' Groff fel-nevelvén; ki mindeniket külön külön való jószágiban telepítette, kik közzül az edgyik, úgy mint Demeter, még attya életében deficiált. Az hata házasságot érvén penig mindeniktől külömb külömb nemzetségek származtatnak, azok neveire, kikben fel-neveltettek; úgy mint Boxátul a' Szürtei família, ez fiú ágon deficiált. Detricustol, az Szerdahelyi família, ez is deficiált. Thomátul, az Polyánkai Csapi família, ez is deficiált. Georgiustól, az Soóvári Soós família, az kiből már csak egy maradott, úgy mint Tekéntetes és Nemzetes Soóvári Soós György Uram... Dionysiuistol származott a' Bocskoi Bocskai Família; melly-is sok seculumoktul fogván országának-s Nemzetének dicséretes szolgálattya után, ez előttünk siralmas fekete gyaászsal bé-borított szomorú koporsóban fekvő Néhai Méltóságos Urban... deficiált.³⁷

³⁷ L/a-L3/a

Diószegi Sámuel rimes prózában írott prédikációjának vonatkozó része a következőképpen hangzik: „Bocskai Fényes Ág, Régi nagy Nemzetből, *Groff Simon Mitzbán* Nemes véreből, Isten kegyelméből, eredetet vőn, s csudálatossan lőn; Mert negyedic Béla Magyaroc, s Magyar Ország Királyának idejében, híre nagy lőn előtte Uránac, idegen Országból a' Magyar Hazánac hozata Óltalmul Tisztnecc s Vitézlőnecc, és Vigyázónac. Ennek felesége, egy hassal született, két gyermekes Aszszonyt, meg-csudálván, és csúfolván Urátul is keményen meg-dorgáltatván, ada Isten hét magzatott, hata csak kicsinyben hogy el nem óltatott, Isten nem akarta, rájok-is vigyázott.

Mikor vén Aszszonytól, hat gyermek rejtésre
Küldetnék: Gróff Mitzbán vadászni mézőre
Mivel ki-ment vala, vissza jövésébe,
Kérdi: mit visz? felel: munkásnak ennie.
Alig halada el, gyermekek rivását,
Csudálatosan meg-hallá, nyikkanását,
Meg-fordulván, érté, vén Aszszony Vallását,
Okossan Ur szerzé gyermekek tartását.
Két esztendő múlva futkosó gyermekek,
Mind hatan falukból haza vitettetnek,
Egy színü ruhája mind az hét gyermeknek,
Ebben még nincs híre Groff Feleségének.
Nagy vendégséget tőn, Gróff, maga Házánál,
Parancsolattyára hét gyermek elő áll,
Feleség, Mitzbán mond: Vallyon mint Vigadnál,
Ha mind tiéd volna? szép sereg Udvarnál!
Ki ennyi gyermeket meg merne ölnie,
Kérlec, s mond meg nekem az mit érdemlene?
Nagy halálra méltó, Uram! menten lenne,
Így felel az Aszszony; de jaj meg-rettene,
Meg-ismeré vétkét, ottan térdre esék.
Alázatossan kér kegyelmet fejének,
Hihető Vendég is könyörög Ferjének,
Adassék Gratia, mi értünk is ennek.
Csudálhadd kezdetit ez ki-terjedt Agnak,
Mellyet fűvében csak le nem kaszállának,
Nem voltak tudói Isten tanácsának,
Azért változott meg, az Haza jóvának.
Hand meg dolgát, csak ez egy Bocskai Agnak
Ki javát kíváná édes Hazájának,
Rája horgadának körmei nagy Sasnak
(Esz még oly idő, lesz tépője tollának:)
Rája horgadának körmei nagy Sasnak
Hogy tétova tépjék tagját artatlannak,
Csak be kőre önték javait Házának,

Menedék helt ada Isten ő Magának.
Mint eredetire, úgy végezetire
Isten vigyázott ellenség fegyverére
Nem adta: Fakadok még kevés beszédre,
Mikor szót fordítok, negyedik gyermeke.

Ki is Fényes Bocskai Nemzetség, terjedő Aga lőn, melly Agat, melly és meszsz terjedéssel álda és láta Isten, négy száz felett, egynéhány tíz esztendőök bizonyítác... Bocskai István Uram is, ez Régi Fényes Agnak ősz Phoenixe vala: ki lelkét Istennek, *édes Hazájának lelki-testi el-esett szabadságának oltalmazásáért*, kereséséért, helyére állatásáért, keserves számkivetéseknec és bujdosásoknac őszí fegyhetetlen idejében... ez Tekéntetes Ur-is lelkét Istennek adá.”³⁸

V.

Egyik szerző sem jelöli meg forrásait, ahonnan a történetet merítette. Pósházié genealogikus elemeket görgető, publicisztikai szándékú történelmi novellává kerekedik, Diószegi sokkal rövidebben csak a történet magvát mondja el ugyanúgy. Pedig a XVII. század harmadik harmadára már a történetnek több változata keringett régebbi műveltségünkben. Ennek máig is legjobb összefoglalását Cornides Daniel írta meg 1782-ben: Vom Grafen Simon Mitzbán, und seinen sieben zu gleicher Zeit gebohrnen Söhnen, den Stammvätern vornehmer, nunmehr erloschener Ungrischer Familien. Cornides úgy tudja, hogy a történetet először Alvinci Péter emlegeti a Károlyi Zsuzsanna halálára írott funeráló prédikációjában.³⁹ Pósházi és Diószegi azonban nem használta ezt. Alvinci teljesen mellőzi a történelmi háttér ábrázolását, az ő történetében a szegény asszony hármas ikreket szül, emitt csak kettőt; Alvincinál mind a hét gyermek felnőtt, emitt csak hat éri meg a felnőttkort. Alvinci még azt is tudni véli valahonnan, hogy a grófné mi módon rejtette el a világ elől gyermekeit, s bízza az öregasszonyra: „... egyiket kiválasztván, hatát egy Bocskába avagy désába rakatván...”⁴⁰ Két sírkő feliratát is idézi Cornides, az egyik Bocskai Gábor 1616-ban állított epitáfiuma az erdélyi Egeres református templomában. A tizennégy soros latin sírfelirat ugyancsak Simon Mitzbántól eredezteti a Bocskaiakat, tömören összefoglalja a hét gyermek történetét: említi apjuk és anyjuk szerepét.⁴¹ A másik sírfelirat a zempléni Szerdahelyen Bocskai Miklós sírjára készült 1621-ben. Itt 24 sornyi az epigramma, szó szerint átveszi az egeresi sírfelirat nyolc azon sorát, amely

³⁸ N2/a–N3/a

³⁹ CORNIDES Daniel, *Vom Grafen... Ungarisches Magazin*, 1782. 145–174., 145–147.

⁴⁰ ALVINCI Péter, RMK I. 539. 218.

⁴¹ CORNIDES, *i. m.*, 152–153: „Hic genus a Mitzbán Simone trahebat avitum, / Cujus septena prole erat aucta Domus. / Sex jubet exponi Conjux, quos forte ferenti / Obvius it Mitzbán: res patefacta fuit. / Infantes Mitzbán, famulis melioribus usus, / Cautè clam timida Conjuge curat ali. / Atque ubi creverunt, numeros auxere suorum, / Ex his Boczkaius Vir pius ortus erat.”

az ikrek történetét beszéli el. Az első sorokban dicsőíti az elhunyt emléket, aki fejedelmi bátyjával, Istvánnal és Gáborral *harcolt a német ellenséggel, s mindhárman a hazáért és hitükért vívott küzdelem hősei voltak.*⁴² Cornidest adatközlők is segítették, így Blaho Vince minorita szerzetes Egerből keresi föl levélben. 1773-as levelében egy sóvári vörösmárvány síremlék építáriumát írja le, amit Soóvári Soós György emlékére emeltek 1617-ben. A tizenhat soros disztichon általánosságban hirdeti az ősök és az elhunyt kiválóságait. Származásáról mindössze annyit mond, hogy a család őse Michkban volt, aki Béla idejében (nem tudni, melyik) vitézkedett, s ezért kapta rangját és birtokait. Simont azonban már az ő leszármazottjának tekinti.⁴³

1659-ben jelent meg Sárospatakon Czeglédi István: *Siralmas szarándoki járásból, csak nem régen haza érkezett Malach Doctornak . . . Pajtársi Szobeszedo* című műve.⁴⁴ Munkáját Czeglédi Bocskai Istvánnak, Zemplén vármegye főispánjának ajánlotta, ugyanannak a Bocskainak, akinek a temetésére születtek kötetünk prédikációi. A huszonnégy lapnyi ajánló levélben itt is helyet kap a Bocskai család genealógiája, és természetesen Miczbán története is. Czeglédi azonban első Béla király idejéről beszél, Miczbán érdemeiről pedig semmit sem mond. A történet több eleme hasonlít Pósházi és Diószegi változatához. Itt is ételt füllent a gyermekeket elrejtő öregasszony, ugyanúgy nevelteti őket a gróf, a vendégség alkalmával mutatja be gyermekeit, és leplezi le feleségét, egyben meg is bocsát neki; Czeglédinél azonban csak később kerül sor a látványos családi eseményre: „ . . . mikor már a' Gyermekek futosóc, három vagy négy esztendősök volnának . . . ”⁴⁵ Czeglédi azonban *moralizáló-didaktikus igényekhez* is alakítja történetét, az elbeszélés eseményei közé iktatja reflexióit. Az ikreket szülő szegényasszonyt erkölcsellennek bélyegző grófnét azzal leckézteti Isten, hogy hetes ikreket szül: „Csudalatos-is, mely a' Kettős gyermekeknek meg-csúfolásáért, im hetet hozza! Oktatni akarván Isten ezzel kit kit, tanulja-meg ezt: A' ki meg-csúfollja a' szegényt, gyalázzattal illeti annak teremttőjét; és a' ki gyönyörködik másnak nyomorúságában, büntetlen nem lészen . . . ”⁴⁶ Az elveszejtésre kiszemelt gyermekek apjuk közelében sírni kezdenek, így menekülnek meg: „De szemlélyed itt-is Isten gondviselését.”⁴⁷ A Bocskai család női tagjai is erényekben bővelkedők voltak: „Nem csak a' Férfi magot penig, hanem az Aszszony állati Nemet-is, nagy méltóságra vitte volt

⁴²I. m. 153–154: „Undique Christiadum furerent et bella per orbem / Vexaret miseros dira famesque Viros, / Nicolaus praestans Atavis et Principe Fratre, / Qui Stephanus Boczkai Teutonis arma tulit. / Ac Gabriele, juvans electo limina Rege / Et Patriae et purae Relligionis opus.”

⁴³I. m., 154–155.

⁴⁴RMK I. 946. Bod Péter nyomán már Cornides is úgy sejtí, hogy a névtelenül megjelent munka szerzője Czeglédi István, akinek, mint Bocskai István támogatótjának, alkalma volt ezen család levéltárát, történelmi forrásait megismerni. „ . . . kein anderer, als Stephan Tzeglédi gewesen, den Stof hiezu aus archivalischen Nachrichten der Botschkaischen Familie genommen; wenigstens konnte ihm sein Mecän Stephan Botschkai, dem er sein Buch zugeeignet, und in dessen Händen sich damals sämtliche das Botschkaische Geschlecht angehende Briefschaften befanden, die nöhtigsten Instrumente mitgetheilet haben.” 150–151.

⁴⁵CZEGLÉDI. *i. m.*, 6.

⁴⁶Uo., 7–8.

⁴⁷Uo., 5.

Isten e' Nemzettségben. Mert az igaz Magyar vért szerető s oltalmazó Felsőes Bocskai Fejedelemmel, mind egy volt *Báthori Christophné, Bocskai Erzsébeth*; mely Aszszonytul való volt a' Felsőes Erdélyi Fejedelem, *Báthori Sigmond*."48 Czeglédi a következőkben vitába száll Istvánffy Miklós fölfogásával, amely pártütésnek nevezte és elmarasztalta Bocskai küzdelmét. Meggyőző érvelése érdekében majd húsz oldalon bemutatja Bocskai fölkelésének indokait, majd a fölkelés politikai-katonai eseményeit. Érvelése, gondolatmenete szerint a szerző saját százada egyik legfontosabb történelmi eseményének tekinti a szabadságharcot, kiváltó okait pedig változatlanul időszerűnek tartja 1659-ben: „Sok károkat tött a' felső esztendőkben e' szegény hazánac a' Németség, úgy hogy lelkünc isméretiben sem voltunc csendesek... gyomlállya-ki szabadságunkat a' Religionkat.”49 Bocskai hősi erőfeszítése pedig a változatlanul aktuális célra irányult: „Oh lelki szabadságnak sok izzadásockal való meg-szerzése!”50 Ez már a kevéssel később felbukkanó „testilelki szabadság” mozgósító jelszó részbeni használata. A kései hitvitázó irodalom írója előszavában nem felekezeti polémiát folytat, gondolatmenete a *politikai ellenzékeségből* táplálkozik, ennek csak része – bár fontos része – konfesszionális oppozíciója. Bocskai főispántól konfesszionális jogain keresztül politikai jogai védelmét reméli. Legnagyobb veszedelmet az előnyomuló ellenreformációban lát, amelynek térhódítása meggyengíti a protestantizmus nemzetvédő képességeit. Ezt tapasztalja a jezsuiták kassai megjelenésével az 1650-es években, erőszakos föllépésük mindennapos élményévé vált. Czeglédi a Miczbán történetét nem építi bele az előző politikai publicisztikájába szervelesen, az elmondott história inkább kuriozitás marad.⁵¹

A Miczbán-történetnek már csak egy XVII. századi említéséről tudunk, Bethlen Farkas: *Historia de rebus Transsylvanicis* című munkájában bukkan föl valamikor az 1670-es években. Nem is titkolja a szerző, hogy különböző megbízható és hűséges szerzők nyomán (akiket ő annak tart!) beszél el a históriát: „... ex aliquot authenticis et fide dignis authoribus huc inferere non indignum putavimus.”52 A szövegvizsgálatból egyértelműen kiderül, hogy Bethlen Farkas Alvinci, Czeglédi, Pósházi és Diószegi variánsait használta föl. Hat oldalnyi elbeszéléséből azonban hiányzik a történet aktuálpolitikai, publicisztikai átértelmezése, beéri a mese minél teljesebb elmondásával.⁵³

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy a XVII. század első felében a Bocskai család körében és hozzá kapcsolódóan kialakult egy genealogikus hagyomány, amely azzal emelkedett ki a többi nemesi család partikuláris genealógiai hagyományából, hogy a család exponált politikai szerepet töltött be, különösen a fejedelmi sarj óta; még a későbbi le-

⁴⁸ Uo., 9.

⁴⁹ Uo., 10.

⁵⁰ Uo., 16–17.

⁵¹ Czeglédi nyilván formálta Pósházi és Diószegi művét; mind a Miczbán-történet egyes motívumai mutatnak azonosságot, mind a politikai-ideológiai beállítottság (a Bocskai család női tagjai kiváló nemzeti politikusokat szültek).

⁵² BETHLEN Wolfgangi, *Historia de rebus Transsylvanicis*, Nagyszében, 1782–1793. I–VI., IV.: 327.

⁵³ Uo., 327–332. A dézsába rejtést Alvincitől veszi, a tatárok ellen önzetlenül segítő kereszténységet Pósházitól, az öregasszony föllentését (ételt visz a dolgozóknak – se pulum laboratoribus bajulare) ugyaninnen és Diószegitől; ahol forrásai eltérőek, ott az alternatívákat közli.

származottak is a történelmi-politikai élvonalban maradtak. A történet egyik-másik változatában azt látjuk, hogy a származási történet *epikus bővülést kap*, valamilyen epikai hagyomány lombosodik a hét ikerfiú históriájából. Azt nehezen tudnánk most megállapítani, hogy mi lehetett a történet magja: talán maga a csodálatos gyermekáldás, s a gyermekek nem kevésbé csodálatos megmenekülése. Később nagyra hivatott családok származását másutt is kíséri hasonló genealogikus történet, egyebütt is megtalálhatjuk e cselekménytípus jellemző sztereotípiáit.⁵⁴ Akármilyen is volt a történet nucleusa, a XVII. századi hagyomány *bizonyára visszafelé vetítve* a Bocskai család megnövekedett jelentőségét, e sajátos optika szerint variálta, bővítette az alaptörténetet. A bővítésben megjelennek szépprózai, novellisztikus elemek, mint Czeglédinél és Pósházinál: történelmi távlatba helyezés, elrejtés, megtalálás, titkos megegyezés, a szereplők tulajdonságainak bemutatása, jellemzés, késleltetés, kibontakozás. Az 1621-es, szerdahelyi epitáfium pedig azt bizonyítja, hogy a Bocskai-hagyományban folyamatosan jelen volt a németellenes és patriotisztikus protestáns hangoltság. Ezt vetítette vissza a Miczbán-történetre Pósházi, és hangszerelte azt politikai-publicisztikai jellegűvé.⁵⁵

VI.

Pósházi historizál és aktualizál is egyben. A tatárjárás történetét sajátos átértelmezésben találja. Kiemeli és elmarasztalja a IV. Bélát hitszegő módon fogságba ejtő Ausztriát, így a magyarságot két ellenfél szorongatja: a pogány és az osztrákok. Magyarország úgy jelenik meg, mint a pogányok ellen küzdő világ védőbástyája, amelynek megsegítése az egész keresztény világ érdeke; ezt fölismerik a keresztény uralkodók is. Áldozatot nem ismerve IV. Béla segítségére sietnek, és támogatják őt trónjának visszaszerzésében, nemzeti királysága helyreállításában. Főnagyítja, átértelmezi a tatárok ellen segítséget nyújtó keresztény uralkodók szerepét, mondván, a magyar királlyal való érkezésüknek már *a híre* is elrettentette a pogány tatárokat Magyarországról. A keresztény uralkodók itt – a német-római császár vezetésével – „...kik igaz keresztényiségektől viseltetvén, számossan... szép seregekkel... egész kereszténységnek dicséretes Bástyáinak, Magyarországnak, ocsmány pogány kéz alól való fel-szabadítását, magok hazájában, csendes nyugalmoknál nagyobbra becsülvén, a' Királyt Országában bé-kísérték; az pogányt csak

⁵⁴Vö.: V. J. PROPP, *A mese morfológiája*, Bp. 1975. passim. Már Cornides is mérlegeli az egész történet költött vagy valódi voltát, mindkét lehetőségre idéz külföldi példákat. Nem zárja ki a hetes ikerk születésének lehetőségét, azonban a Miczbán-történetet inkább másutt is ismert félig mesés história hazai változatának tekinti. Német földön Gabriel Bucelinus műve tette igen elterjedté Isenbart és Irmentudis történetét: 161–162.

⁵⁵A Miczbán-történet néhány forrására *Hubert Ildikó* hívta föl a figyelmem, és volt szíves azokat rendelkezéseimre bocsátani. A későbbiekben is fennmaradt valamilyen folklorizálódott változata a mondának, ezt bizonyítja TELEKI ZAKARIÁS Sándor, *Sóvár* (Történelmi rege két énekben), Kassa, 1907. Számunkra az most teljesen lényegtelen, hogy e genealógiai hagyomány történelmi pontosságú, avagy vitatható, esetleg egészében elvetendő; az a fontos, hogy e származástudat megszilárdult, hagyományozódott.

jöveletek hírével is el-rettentvén...” A neves, önfeláldozó patrónusok támogatták a királyt és nemzetet legádázabb ellenségei ellen harcolván: „... sok ellenségei ellen s nevezetesen, *Tatár és Austriai nép ellen*...” Tudott dolog, hogy a tatárjárás után korántsem oly végzetes ellenség Ausztria, mint itt.

Érthető, hogy az utolsó Bocskai-sarj temetésére írott prédikációban Pósházi *leplezetlenül és agitatív módon politikai elveit juttatja kifejezésre*. A legendás ősapa figurájában tulajdonképpen a legjobb Bocskaiak politikai erényeit vetíti vissza. Ezért válik meglepő módon már Miczbán a „Tatár és Austriai nép ellen” a magyarság egyik legfőbb bajnokává; olyan kettős erény ez, amelyre változatlanul szüksége van a nemzetnek. Bocskai István fejedelem is ezzel lehetett nemzetének boldogítója: „... az ki... Néhai Felsőleges Báthori Sigmund Erdélyi Fejedeleme idejében, az *pogánynak dühösködő*, és Erdély tellyességgel végső veszedelemre jutatni igyekező Szinán Passa Vezér Táborának el-törlésével, mind az után Erdély, Magyar Országnak, az *idegen Német nemzet, rettenetes lelki, s testi igája alól való felszabadításával*, magának, Nemzetének, micsoda dicsőséges emlékezetet hagyott, ha én nem szóllok is, nem tudom ki-vólna az, a' ki előtt nyilván való nem vólna; bizonyíttya Erdély Országának sok esztendeig minden interruptio nélkül való szabadsága, melly az után, jaj mennyi ezernyi ezer kárral vetett véget; bizonyíttya Magyar Ország, naponként látván magának azon veszedelemben való esetit, kiből ez dicséretes Hercules, ki-mentette vala, és ha hasonló Vezére nem támad, csak rövid időn azon el-epedett szegény haza minden *lelki testi szabadságát*, magával egy monumentumba temeti.”⁵⁶ Majd kétszáz éve reméli már a magyarság a keresztény Európa törökellenes segítségét, valami olyat, ahogyan IV. Bélát segítette a pogány tatárok ellen a keresztény fejedelmek és arisztokraták serege Pósházi szerint. Utópisztikus politikai várakozását vetíti vissza a múltba. Azonban nemcsak a család férfi tagjai bővelkedtek erényekkel, az asszonyok értéke abban áll, hogy ilyen fiaikat hoztak a világra. Báthori Kristóf erdélyi fejedelemnek volt a felesége *Bocskai Erzsébet*, „... kitől származott, amaz *pogány és Német vérrrel-is gyakran fegyverét vitézi módon megfestő* Felsőleges Báthori Sigmund Fejedeleme”.⁵⁷ Rendre megtaláljuk az 1660–1670-es évek protestáns rendi ellenzékének legfontosabb jelszavait a régi és a teljes szabadság, a testi és lelki szabadság visszaállításáról. Miczbán is „... nagy vitézi módon viaskodván... Magyar Országnak *régi szabadságát*, és pogány dühösködése alól felszabadulást... szerzett”. A megboldogult Bocskai István is „... imé ez habzó világ, újobban *édes hazájának végső lelki-testi szabadságának* lába alá való tapodására fel-indítván az hatalmasokat, ő néki-is mint hazájának illy utolsó veszedelmében forgó igyét bé-hunt szemmel nem nézhetőnek, számkivetéssel szomorú szokatlan bujdosással, minden javaitól való meg-fosztással háládatlanul keservessen fizete”.⁵⁸ Meg kell jegyeznünk, hogy Pósházi mindvégig egymás mellett emlegette a pogány és a német elleni küzdelem fontosságát, páros erényként tartotta azt számon. Olykor azonban

⁵⁶ PÓSAHÁZI, L3/a–b

⁵⁷ Uo. Pósházi itt megint erősen alakít a történelmi eseményeken, hiszen Báthori Zsigmond ugyan valóban vezetett törökellenes hadjáratot, de alapvetően Habsburg-barát volt. A német- és törökellenes erényekkel azért ruházza föl, mert *Bocskai-lány fia*, márpedig e család tagjai ily páros erényekkel rendelkeznek, eleget téve a nemzeti érdekeknek.

⁵⁸ L4/a

ő is nehezen tudja eldönteni, hogy melyiket tekintse végzetesebb, pusztítóbb ellenségnek. A német ugyan nagyon szorongat most, és veszedelmes már régen, ám a pogánnyal mégiscsak szembeállítani remél egy keresztény szolidaritást. Hiszen már Miczbán is egy segítő keresztény egység vitézeként sietett a szorongatott *propugnaculum Christianitatis* védelmére.⁵⁹

Pósházi politikai elveit vélhetően a köznemesség köréből szétsugárzó gondolatok befolyásolták, hiszen eddig áttekintett megnyilatkozásaiban is az ott elterjedt kulcsfogalmakat használta. Még akkor is elmondhatjuk ezt, ha ezek az ideológiai elemek sajátos értelmiségi létében kaptak történelmi aktualitást. A Bocskaiak, Bethlenek, Rákócziak hagyományainak kiemelt példaadóként való értékelése itt is megjelenik: „Illyen dicsőséges törsoktől származván... gyermekségétől fogvást, édes nemzetéhez s Istenéhez való buzgó szeretetiből igyekezte magát mindenkor úgy viselni, hogy azon Nemes és dicsőséges Törsoknek, igaz csemetéje lehessen... romlásra hanyatlott, édes Nemzetéhez, ... mutaván igaz keresztyénségét és köteleességét... látván hazája szabadságának Magyar Ország szabadságának szomjúhozói által való elnyomattatását, amaz *Felsőes Fejedelem Bethlen Gábor* mellett, az után, azon dolog végett felkelő Néhai bölDOG emlékezetü *öregbik Rákóczi György* Erdélyi Méltóságos Fejedelem mellett élete, jószága, javai kockáztatásával fenn tartotta ezt: *Pro patria mori, vivere est.*”⁶⁰ Fogalmaiban és érvelésében ugyan sokszor a nemesi nemzeti ideológia nomenklatúrájában beszél Pósházi, azonban azt nehez lenne ennek alapján megállapítani, hogy az oly gyakran használt „nemzet” fogalma mennyiben csak a nemességgel azonosítható. Más hasonló írásaira is gondolva azonban azt mondhatjuk, hogy a „nemzet” fogalma nála elvontabb jelentésű, nem azonosítható rendi vagy osztálytartalommal, inkább etnikai, történelmi és morális közösség.

Pósházi írása már teljesen mellőzi a moralizáló-didaktikus jellemzőket, amelyek még Czeglédi Miczbán-történetében is szerepet kaptak. A didaxis a prédikáció alapvető műfaji célja, minden homiletika kiemeli jelentőségét *az úzusnak, az „alkalmaztatásnak”*. Pósházi politikai mondanivalója már csak alig igényli a homiletikai konvenciókat, helyette szüksége van a történet szépprózaias bővítésére; latin nyelvű munkájában pedig a retorika majdnem tisztán profán gondolatsort szervez műalkotássá.⁶¹ Pósházinál lesz a történet a legösszetettebb, legbonyolultabb; ő osztja azt három részre is. Az első rész Alvincinál teljesen hiányzik, Czeglédinél egészen röviden olvashatunk csak Miczbán hozzánk érkezéséről, néhány szóban erényeiről. Pósházinál az első rész széles történelmi tabló, amelyben Miczbán is fontos szerepet kap. A második rész a tulajdonképpeni genealógiai történet a hat fiúcska biztonságba helyezéseg. Itt is Pósházi bonyolítja leginkább az eseményeket: a gróft a gyermekek sírása készíti visszafordulásra és a titok fölfedésére. Czeglédinél és Alvincinál ezt megkerülve megnézi az öregasszony csomagját. A harmadik rész a leleplezés és megbocsátás eseménye, ez hasonlít legjobban mindhárom változatban, a sírfőiratok is megegyeznek ezekkel.

⁵⁹ TERBE Lajos, *Egy európai szállóige életrajza* (Magyarország a kereszténység védőbástyája). Egy. Phil. Közl. 1936. 7–12. 297–350.

⁶⁰ L4/a

⁶¹ Vö.: BARTÓK István, *Két XVII. századi magyar egyházi retorika*, ItK, 1983. 447–463. uó: Medgyesi Pál: *Doce praedicare*, ItK 1981. 1–17.

Pósházinál Miczbán már önmagában is méltó hős, a hét iker csodás születése előtt, nem a gyermekek különleges sorsa emeli apjuk rangját. Ilyen apának méltán lesznek gyermekei a nagyra kiszemelt sors beteljesítői. A többieknél a család igazi jelentősége a hét, csodálatosan született és megmenekült gyermekben kezdődik, Miczbán csak nemzőjük; Pósházi azonban politikai eszmények megalkotójává emeli.

Diószegi Sámuel búcsúztatója jobban követi a prédikáció műfaji jellemzőit, s csak fokozatosan hangolódik át szépprózai és publicisztikai jellegűre. A múlandóság általános értelmezésével indítja teologikus okfejtését, majd egyre inkább laicizálódik mondandója és kifejező eszközei. A prédikáció műfaji föllazítását szolgálja már az is, hogy *formája rimes próza*, s ezzel összefüggésben megnő benne az artistikus kompozíciós elemek súlya, száma, a képi és az akusztikai réteg jelentősége. Több helyütt át is vált a prédikáció szövege rimes prózából versre. Exordiuma a múlandóságot értelmezi sokszor mesterkéltnél zsúfolt-sággal, körmönfont képiséggel a manierizmus-barokk szépprózai stílusára emlékeztetően, azonban teljesen teológiamentes képzetkörben: „Szükség, valaki ez világra születik, származik, edgyszer valaha, valamikor, s-valahol, hogy ez el-múló Világból, vízi buborékhoz, füstöz, és párához hasonló javából, házából, mint nem örökös szállásából, és mint változó Vártáru, el-mennyen, költözzön, hol örökké örömmel lakhasson, maradhasson, oda siessen: Ugyan is ki látta, a' sebessen zúgó szelektől, vizen meg-indíttatott, evedzőckel meg-mozdított, útra bocsáttatott vitorlás Gállyának, gömbölyeg hajónak, egy nyomba, egy punctumba, mentiben hirtelen meg-álhatását? ki vötte észében, vagy fényes szemében, a' levegő Ebben bocsáttatott, fel-hajíttatott kövecskének, vagy földnek egy helyben meg-maradását? Ugyé, hogy a' zúgó patakon, sebes folyó vizen csinált gátakat, szüntelen zuhogó, sűrűn tajtékzó s mint egy hordó modgyára fel-emelkedett habjaival a' vizec, ha érdegelne el-szakadoznac, bomlanac, romlanac: mintha annak előtte ingyen nem is vóltanac, idestova titova hordatnac, hányatnac.”⁶² A következő egységben a mulandóságról való elmélkedést az emberi életre igazítja, mondandóját szépprózai meditációvá formálja; bőségesen használja a hajó-toposz egyénített változatát. Azonban fölhasználta alapfogalmaiban, de még csak asszociációiban sem bukkan föl a confessionális jelleg: „Nem különben vagyon az embernek dolga: Mert minden Anya szülte magával hozta, marasztotta, hogy a nyomorúságoknak, szomorúságoknak és kedvetlenségeknek, meg-emésztő, s csak epesztő szélvészzei, s bokros háborúi miatt, ottan ottan hanyattandó, s hanyatlandó ember napjainak néha vidám, néha csak bús óráinac sajkája. Sok ideig, örök időkig, egy helyben csendesen, hab nélkül, s jaj nélkül nem álhat; el-fordul, ha borul, hab árja eleibe, bé-merül, ha térül, hab árja fenekébe, veszedelmes örvényben bé-merül, ha térül, habarja fenekébe, ó sajkája életünknek, s ó hajója vénségünknek, annélkül is romlandó, bomlandó. Miképpen edgyc szempillantás a' másikat üzi; edgyc óra, a' másikat ott éri: edgyc nap, a' másikat követi, és edgyc esztendő, a' másikat el-nyeli: így edgyc változás habja s zajja a' másikat. Az halál sűrű, de oh! véletlen, s kedvetlen szerencsét hordozó, nyomozó, aggasztó, s megfojtó és mérges nyilu katonáival eltaszíttya, elfárasztva, és végre *szövevényes völgyében, hideg kebelében, csak setét mélységben*, bé-szállíttya, állíttya, mert Mors nulli exorabilis:

⁶²M/a-b

Az halálnak utát gazdagnak szegénynek,
Meg kell egyszer nyomni, minden embereknek.”⁶³

Szerepet kap ugyan a továbbiakban a teologikus argumentáció (a halál oka az ősszülők paradicsomi vétke), azonban a megformálásnál retorikai és szépprózai igények érvényesülnek a rimes prózai alapszövegben. Különösen sokszor és hatásosan alkalmazza a *confirmatio* és *confutatio* ellenpontozó építési módszerét. Az evilági célokért élők balgaságát bizonyultán építkező *conchetto fejezi ki*. Paradicsomi létezésünk boldog ideje a lapsus után vált nyomorúságunk malomkövévé, s olyan megrakott számrá vagy lóvá, amelyik bármikor kivetheti nyergéből a rajta ülőt: „Oh nagy eset, gyászos eset! (ui.: az ősszülők vétke, I. M.) ackor válik arany időnc, evilági mindenféle nyomorusagoknak sebes zúgással, s változással, csak forgó, kerengő malom kövévé: a' szerencsén, s ez világnac, jég testű, hideg természetű jovain kapdosoknak, veszedelmes *nyergévé*: e' világi gyönyörűségben élőknek s heverőknek *gyorsan lépő lovává*, és ideig való vigasságoknak meg-terhelhetett *szamarává*: a' melly hordozza ugyan az embert, mint a' Ló a' rajta ülőt; de jaj egy kevés idő múlván! mérges szándékát reá ki-okádván, hirtelenséggel a' földhöz csapja, nyomja, s oda tapodgya: mikor ingyen nem is várja, a' földről az föld alá, az élők közül, az holtac közzé taszítja, borította...”⁶⁴ Valamiféle *alkimisztikus spekuláció* is meglegyintette Diószegit, mert annak fogalmait fölhasználva különböző *fémek, drágakövek és erkölcsi tulajdonságok* összefüggéseiről beszél Bocskainál. A jeles emberek, így Bocskai tulajdonságait is „... mint egy *aczel tükörben* szemlélem és nézem ... az igasság nyakában *arany lánczúl* függött ... szeretet szívében, mint megannyi *Magnes* foglaltatott, mellyel mindeneknek, s kiváltképpen tőlle halgatóinac szíveket, magához szelidítette. Amaz drága ékeségnek drága *Beryllus köve*, nálla szállásul vólt, mivel dolgaiban ... az illendő parancsolást, és igazgatást, tudta mérsékelni: a' *Chrysoprasus* (topáz, I. M.) *is Uralta*, mikor veszedelmes dolgaiban, gondgyaiban, sőt még szerencsétlenségeiben-is férfiúi természetű elméjét véle bátran meg-mutatta: bölcsesség, kegyesség, bennec mint megannyi *Rubint*, és *Gyöngy*, ragyogot és fénllett ... az *Adamás* jó akaratnac, *kegyelmesség*nek ... barátságna meg-becsülhetetlen köve.”⁶⁵

A prédikáció szépprózai jellegét a politikai publicisztika irányába tereli az elhunyt személyének, történelmi szerepének méltatása. Itt jelenik meg a *Querela Hungariae toposz* variánsa. Diószegi ugyan alakítja ki a toposz teljes idő- és értékszerkezetét, retorikai struktúráját, azonban meghatározó szerepű a lamentációs jelleg: „Oh árva fiúhoz, pásztortalan juhoz hasonló kis Magyarság! mindenfelől látod, rázhatatlan károd, most is köszönt árvaság: de talán nem érzed, melly nagy kár, nemzeted között jár, hogy elreptül e már, im egy Phoenix madár: így nő töredelmed ... eldőlt hű Mosessed, kit sirathat szived, könyvezhet is szemed, ... míg benned lesz lelked. Ki minap szép hazáját, lakta síros határát, meg-rontatott kastélyát, rongyosodott faluját, *mint Német nyomorékját látta?* De viszontag el-hadta, mert amaz rút Nemzetség, lelki testi ellenség, javából kétszer

⁶³M/b

⁶⁴M2/b

⁶⁵N/a

ki-fosztotta... édes Hazájának Istápja, Nemzetének gyámola, okos eszes ör-állója... most, jaj!... meg-romlott, s már többire utolsó romlásának utolsó idejében... Imé mindazonáltal jelen vagyunc mi, ez nemes Hazára, *mint számkivetettec* nyugodalmas szállására *el bujdosott, egy néhány Magyaroc, kik maradtunk csak búra feketített gyászra.*⁶⁶ Diószegi politikai gondolatai is helyet kaptak a prédikációban, amelyek hasonlítanak a Pósházinál látottakhoz. Jelentősebb különbség az, hogy a „lelki testi ellenség” itt már csak a németre korlátozódik. Bocskai István „ki lelkét... Édes Hazájának *lelki testi el esett szabadságának oltalmazásáért, kereséséért, helyre állatásáért, keserves számkivetéseknec és bujdosásának őszi fegyhetetlen idejében... lelkét Istennek adá... édes Hazánc kettős szabadságában... való forgolódásának emlékezte fenn marad, ... mivel Isten dicsőségéért, igaz hitedért, vallásodért, Nemessi szabadságodért, nagyob részre vagy számkivetésbe...*”⁶⁷ Diószeginél a mozgósító rendi sérelmek döntően vallási, valláspolitikai jellegűek; ezeket jórészt azonosítja a nemesi szabadságjogokkal.

VII.

A kötetet verses függelék zárja *Bucsuztato Versek* címmel, szerzője Tolnai F. István.⁶⁸ Itt az elhunyt búcsúzik az előktől: családjától, fejedelmétől, „Magyar Orzágtul”. A versekben mindaz fölhangzik tömörebben, ami korábban megszólalt a prédikációkban; gondolatkörei is rokonok azokkal. Elsőül Apafitól és a fejedelemasszonytól búcsúzik:

„Óh melly soc javával látott vólt az ólta
Isten engemet, mert jóm jóval tóldta!
De mi lőn? azoknac minden édes vóltá
El-muléc, s éltemnac lőn véletlen hóltá!
Mert az Austriai kegyetlenkedő Sas,
Kettős szabadságom emészto kemény vas,
Istentől vótt jómból ki-prédáló farkas,
Sőt éltem bé nyelni igyekező méh kas...
Oh siralmas gyászszal emlegethetendő
Ezerhatszáz hetven edgyedic esztendő
Minden vigasságos jótul fosztott s meddő,
Tisztes vénségemet könyvel mosó ferdő!
Nagy sebes szeleckel Tavaszod el-hozád
Jajos nótát szólló Trombitád fújtatád
Reméntelen postád hozzám el bocsátád
Kivel nem várt utát lábaimnac nyitád... ”⁶⁹

⁶⁶N/b-N4/a

⁶⁷N3/a-N4/a

⁶⁸Tolnai F. István verses búcsúztatójának modern kiadása: RMKT XVII. század 10. Bp. 1981. Sajtó alá rendezte: VARGA Imre, 555-561. Tolnai F. István munkásságával jól illik a kötet szerzői közé, hiszen Haza békessége, 1664. (RMK I: 1017) című műve hasonló politikai-publicisztikai gondolatokat tartalmaz.

⁶⁹N4/b-O/a

A „Magyar Országtul” búcsúzó versben a Querela Hungariae toposz költői változata szólal meg. Itt már megjelenik részben a másutt megfigyelt értékszerkezet: a múlt és a jelen szembeállítás, a lamentációs hangvétel, a pusztulás, romlás érzete. Egyes szám második személyben szólítja meg a címzettet, a „Szegény Magyarország” itt is feminin képzetektől körvonalazódik jobbra anyai tulajdonságokkal. Részint azonos vele, részint szűkebb annál a nemzet érdekeit képviselő „Magyar Anyaszentegyház... a Reformata Anya”. Ebben az évtizedben másutt is találunk rá példát, hogy a református egyház ideológiai-politikai reprezentánsai a protestantizmus szerepét kifejezetten a nemzet őrzőjeként, a nemzet történelmi feladatai megvalósításának letéteményeseként értelmezték. Bár ez partikuláris felekezeti (még ha kiemelkedő fontosságú is konfesszionálisan, ideológiailag, politikailag!) álláspontként formálódik meg, éppen az 1660-as évektől kezdődően alkalmas lesz arra, hogy benne ne csak a felekezetiileg kötődő rétegek találjanak mobilizáló, programot adó ideológiát; valóban a nemzet egyre szélesebb körei azonosuljanak vele.⁷⁰

„Oh te Hattyu zengés után setét gyászra
 Változott rongyolott s czondorlott jó haza
 Szegény Magyarország! számkivetec háza
 A' ki siralomnac löttél tornyos halma.
 Kinek az igasság szült nyughatatlan jajt,
 Mert mint Anya méhet seregű sűrű rajt
 Rád az Austria torlatot annyi zajt
 Kic kiméletlenül veled tartanac nagy bajt.
 Hogy hogy fordítsam rád utolsó szavamat
 Jaj csak említni is irtózom dolgodat
 Mert nem indíthatom vígságra orczádat
 Setét ködből ki nem hozhatom napodat ...
 Te-is Isten Magyar Anyaszentegyháza
 Kit most jaj mint csapdos üldözésed árja
 Kinek mint jól tudod voltam egy Dajkája
 Légyen Isten veled Reformata Anya.
 Téged nevezett el jó Pataki Schola
 Sok reménséggel Iffiunac Annnya
 A' kit jobbic kezem híven apolgata
 Tértisen még Isten egyszer még Patakra.”⁷¹

Diószegi számára is azonos a Bocskai család múltja a magyar nemzeti szabadságküzdelmek történetével, visszafelé egészen Miczbánig: „Az miben kezdette Bocskai Família

Az Magyar Nemzetben szabadság Istápjja.
 Én azon végeztem. Így utolsó napja
 A' Bocskai Nemnec mind edgyez folyása.”⁷²

⁷⁰ Vö.: MAKKAI László, FABINY Tibor, JUHÁSZ István, *l. m.*

⁷¹ O2/b–O3/a

⁷² O2/b

Áttekintve a kötet írásait, megállapíthatjuk, hogy az a század második felének áramlataihoz kapcsolódik eszmeiségében, de megformáltságában is. Mutatja a prédikáció formai változását a kor retorikus prózájában. Ugyanakkor eszmeiségében is illeszkedik egy fejlődési sorba: tematikájában közvetlen politikai célok jelennek meg, a nemzeti történelem égetően aktuális problematikája kap helyet a hagyományos műfajban. Olyan fogalomkészletet, érvrendszert, stílusfordulatokat alakít ki, amelyek Zrínyi prózájával mutatnak rokonságot, sok tekintetben előkészítik a kuruc kor hazafias politikai publicisztikáját. Ezek az évtizedek a nemzeti tudat formálódásának igen fontos korszakát jelentik, *a nemzeti önszemléletnek egész sor olyan attribútuma jelenik meg*, amely előnti a kortárs költészetet, prédikációirodalmat, publicisztikát; makacsul hagyományozódik majd évszázadokra.⁷³ (Közülük kiemelkedik Medgyesi Pál, Czeglédi István, Szántai Poóts István, Szőnyi Nagy István, Szathmári Baka Péter, Filepszállási Gergely, Tholnai Mihály, Tolnai F. István, Mikolai Hegedüs János munkássága.) *Ezek az attribútumok csak kötetünk írásai alapján: a magyarság létében fenyegetett kis nép, bújdosásra, számkivetésre kényszerül, saját hazájában rejtőzködésre kárhóztatott; gyász, veszteség, pusztulás, reménytelenség kíséri életét; a jelen a jóvátehetetlen hanyatlás korszaka. A nemzet, haza, Magyarország fogalmaknak szinte epiteton ornansa: romlásra hanyatlott, számkivetett, szomorú, szakadatlanul bújdosó, eléggé meg nem sirathatandó nép, megromlott, árva, pásztortalan, elszéledett, elbujdosott, megszakadt, feketített, nyomorék, kifosztott, jajos veszedelmekkel hányatott, rongyolott, czondorlott, setét gyászra változott, siralmas, üldözött, jajokkal csapdosott, szállástalan, árvaságra maradt, enyészetre ment, leigázott, elnyomott, elkorcsosult, keserűséggel ugyan megterhelhetett, elesett, elaszott.* Természetes, hogy kiemelkedő történelmi személyiségei is ezt a sorsot hurcolják magukkal; reprezentatív alakjai a *bujdosó* valamely változatát formálják meg, mint itt Bocskai István.⁷⁴ A bújdosás, száműzetés alapélményének kifejezésére ősi, bibliai eredetű sztereotípiarendszer és stílus áll rendelkezésre, amelynek sok elemét a kötet szerzői is fölhasználják (stilisztikáját, párhuzamokat), hiszen ennek jelentős része ott kering közel másfél évszázad protestáns műveltségében; azonban a szerzők témájukat erősen szekularizálják. A száműzetés, bújdosás itt már alapvetően politikai megokoltságú, nem pedig teológiai érvelésű. Olyan jellemzők ezek, amelyek majd távoli évszázadok nemzeti önszemléletét, irodalmát táplálják fölszívódva a legnagyobb alkotásaiba is; Adyba és tovább.

⁷³Hasonló megállapításra jut TARNÓC Márton, *Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában*, Bp. 1978. passim, de különösen 94–103.

⁷⁴Vö.: VOIGT Vilmos, *A Rákóczi-kor magyar folklórja*. in *Rákóczi-tanulmányok*, Bp. 1980. Szerk. KÖPECZI Béla–HOPP Lajos–R. VÁRKONYI Ágnes, 521–543. KOVÁCS Sándor Iván, *Várad – Vence – Medvevár, in Pannóniából Európába*. Bp. 1975. 11–21. A XVII. századi jelenségek és a modern magyar irodalom között próbál hidat verni és összetartozásukat bizonyítani (nagyon sok továbbgondolásra ihlető ötlettel) KIRÁLY István, *Ady és a kurucos-szabadságharcos örökség in Hazafiság és forradalmiság*. Bp. 1974. 218–263, uő: A megkötöttség verse: ADY Endre, *Síjja régi babonának*, uo.: 263–291.

LA FORMATION DE LA CONTEMPLATION DE SOI NATIONALE ET DE LA PUBLICISTIQUE POLITIQUE DANS UN VOLUME DE SERMONS DE L'ANNÉE 1674

Ce fut en 1674 que le volume de sermons intitulé *Pompe Funebre Triste* parut à Kolozsvár, qui contenait les oraisons funèbres dites à l'enterrement d'István Bocskai. Bocskai fut un représentant éminent de la noblesse d'opposition protestante de la Haute-Hongrie; il se mit en contact avec la conjuration de Wesselényi, en 1669-70, il organisa une résistance armée, puis il se réfugia en Transylvanie de devant les impériaux. C'est à cette époque que l'offensive de la contre-réforme s'épanouit, initiée par l'ouvrage de György Bársony, intitulée *Veritas*... La plupart des auteurs du volume (Pál Görgei, János Técsi, János Pósházi, Sámuel Diószegi) souffrirent les persécutions de la contre-réforme. Le volume entier, avec son caractère de publicistique politique, est une partie de la lutte idéologique que le protestantisme livre contre Bársony et la contre-réforme, et par cela le caractère traditionnel d'homilétique du genre diminue. L'ouvrage en langue latine de János Pósházi, intitulée *Oratio de Fatalium rerum humanarum vicissitudine* est en réalité une dissertation de philosophie d'histoire. D'après sa conception, ce sont la providence divine et la bonne fortune qui dirigent l'histoire des peuples, par conséquent celle des Hongrois aussi. Après un passé superbe et des aïeux magnifiques, la nation hongroise arriva à un présent triste et amer. Son état se caractérise par le dépeuplement, la pauvreté et la défaite; Pósházi exprime tout cela par le topos fréquent au XVIIe siècle de *Querela Hungariae*. Les causes de notre ruine sont: le déclin de nos mœurs et l'incapacité pour l'action militaire. Cette dernière conception se retrouve dans maints sermons contemporains; elle est identique aux pensées de Miklós Zrínyi. Le sermon en langue hongroise de Pósházi et de Diószegi utilise l'histoire de *Miczbán* pour exprimer sa conception politique. Dans la figure de l'aïeul légendaire, Pósházi et Diószegi rejettent dans le passé les vertus politiques des meilleurs Bocskai (il lutte également contre le païen et l'Allemand, il est un défenseur prompt au sacrifice pour sa foi). Dans leurs sermons, les auteurs expriment sans réticence et d'une manière agitative leurs principes politiques. Les écrits contenus dans le volume expriment immédiatement des buts politiques, ils montrent une parenté avec la prose de Zrínyi et préparent la publicistique patriotique de l'époque des Kouroutz. On y trouve une série de caractéristiques de cette *contemplation de soi nationale* qui influence la poésie et la littérature de sermons contemporaines; elles sont tous les attributs d'une conscience de petite nationalité qui commence à s'affermir à cette époque.